

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

הודיה, מצוקה, תפילה ותקווה – שיבת ציון במזמורי תהילים

אלקנה שרלו (elkansh@gmail.com)

תקופת שיבת ציון:

<u>חלק א' של שיבת ציון –</u>	<u>חלק ב' של שיבת ציון –</u>	<u>חלק ג' של שיבת ציון –</u>
עזרא א'-ו': עליה והקמת בית שני, זרובבל ויהושע, נבואות חגי וזכריה	מגילת אסתר, גלות פרס מרדכי ואסתר	עזרא ז'-י', נחמיה: חיים בירושלים, נבואות מלאכי
-539	-516	-458
כורש \ (כנבוזי) \ דריווש	אחשורוש	ארתחשטא

1. מלב"ים, הקדמה לתהילים:

...בין אשר התפלל (דוד) על עצמו, בין אשר התפלל על הכלל, בין אשר התפלל על ענין מיוחד, בין אשר היה מתפלל תמיד, כל אלה אסף וחבר לעת זקנתו בספר מיוחד שיהיו מוכנים לצורך הנהגת המתבודד - כל אדם יחזה בו, כל תפלה וכל תחנה, כל הודאה וכל תהלה, על כל דבר ועל כל ענין, צוקה או תשועה, צרה או רוחה, אשר יהיה ליחיד או לרבים, בתהלוכות העתים ומסבות הזמן הסוער על כל עוברי ים החיים בהמון משבריו ושאון גליו...
כל עוד התהלך רוח ה' בארץ וישכון כבוד על נביאיו וחוזיו, על מוצאי שכל טוב ורוח נדיבה, לדבר או לשורר ברוח הקדש, שערי האוצר הזה לא סוגרו, כי עוד הוסיפו זקני דור דור למלא אסמיו תבואת הדורות, בין שתילי ימי קדם, עד התפלות אשר יסדו בגלות בבל על שרפת המקדש ועל הגלות, עד שוב ה' את שיבת ציון בימי כורש.

2. רגשות בסיפור ימי שיבת ציון:

עזרא ג', י-ג; עזרא ו', טז-כב; אסתר ד', א-ג; אסתר ח', טו-יז; אסתר ט', כב; עזרא ט'-י';
נחמיה א', ד; נחמיה ח', ט-יב, יז; נחמיה ט', א; נחמיה י"ב, מג

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

תהילים ק"ז

3. מסכת שמחות דרבי חייא, פרק א' הלכה ד:

מניין שהחולים חייבים להתוודות? תלמוד לומר "אוילים מדרך פשעם... ויצעקו אל ה'" וגו'. מניין שהולכי מדברות חייבים להתוודות? תלמוד לומר "תעו במדבר בשימון דרך... ויצעקו אל ה'" וגו'. מניין שהאסורין חייבים להתוודות? תלמוד לומר "יושבי חושך וצלמוות... ויצעקו אל ה'" וגו'. ומניין שאף יורדי הים חייבים להתוודות? תלמוד לומר "יורדי הים באוניות" וגו'. זו משנת רבי עקיבה.

רבי אליעזר אומר: אין הדברים הללו אמורים אלא כנגד גלויותיהם של ישראל. שנאמר "יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם" וגו'. "תעו במדבר" זו גלות עילם וחברותיה, "אוילים מדרך פשעם" אלו יושבי ארץ ישראל שהם דומין לחולים, "יושבי חושך וצלמוות" אלו יושבי כפרים שהם דומין לאסורים, "יורדי הים באוניות" זו גלות רומי וחברותיה.

4. הרב יואל בן-נון, שיר מזמור ליום עצמאותנו (בקיצור נמרץ):

מזמור ק"ז בתהילים נאמר ע"י עדות המזרח בפסח, ותוקן ע"י הרבנות הראשית בראשותם של הרב הרצוג והרב עוזיאל להיאמר בפתיחת תפילות ליל יום העצמאות. הרבנות הראשית עם קום המדינה רק חשפה את כוונתו המקורית של משורר התהילים, שיעד מזמור זה, כשיר נבואי, לכבוד עצמאותה של מדינת ישראל כמדינת קיבוץ גלויות. בפתיחת המזמור מתייחס המשורר ל"גאולי ה' אשר גאלם מיד צר", ומייד מפרש את הגאולה אליה הוא מתכוון: "מארצות קבצם" - קיבוץ גלויות המוני. בכל ימי עם ישראל ובכל תולדות העולם, מעולם לא היה קיבוץ גלויות המוני במימדים עליהם מדבר המזמור. ממצרים ומבבל יצאו בני ישראל בקבוצה אחת ובכיוון אחד, ולא מארבע כנפות הארץ, או באניות דרך ים. רק בקיבוץ הגלויות האחרון, זה של התנועה הציונית, התגשמה הגאולה האמורה במזמור בכל עוצמתה: קיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ, בנתיבי המדבר, במטוסים ובאניות בדרך הים. ארבעת הבתים במרכזו של המזמור מתארים ארבעה סוגים שונים של "גאולי ה' אשר גאלם מיד צר": התועים במדבר, יושבי חושך וצלמוות, ויגיעו עד שערי מות, ויורדי הים באוניות. ההלכה למדה מבתים אלו שארבעה צריכים להודות, וקבעה את ברכת הגומל לתועים בדרך, לאסירים שהשתחררו, לחולים שהתרפאו וליורדי הים שהגיעו אל מחוז חפצם. לעומת זאת קריאת המזמור בהקשר המקראי מפרש בתים אלו כמתייחסים דווקא להולכים בדרך הגאולים: אותם שהתקבצו מארצות העולם - מתימן, מאתיופיה ומאירופה - ועלו לארץ בדרכי המדבר, בשיירות אוויריות ובאוניות המעפילים. אלו הם "גאולי ה'", שצריכים עתה להודות.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

תהילים פ"ה

5. פרשנים על פסוק ט: "אשמעה מה ידבר הא-ל ה'..."

ראב"ע: דברי המשורר יבקש דרך נבואה, כמו "על משמרת אעמודה", עד שראה בחזיון...
ר' עמוס חכם, דעת מקרא: אפשר שבשעה שעמד המשורר בתפילה נחה עליו רוח הקודש והוא חש בקרבו שהנה הוא עומד לקבל נבואה מפי ה', והוא מקדים ואומר הריני מוכן לשמוע את דברי הנבואה.
ואפשר שלא המשורר בעצמו הוא המתנבא, אלא שבשעת התפילה בא נביא אל המשורר לבשר לו שתפילתו נתקבלה, והמשורר פונה אל הנביא ואומר לו: הריני מוכן לשמוע מפיך דברי ה'.

תהילים קכ"ו

6. מלבי"ם, פשר הביטוי "היינו כחולמים":

מה שיקוו שימלא ה' הבטחתו ע"י נביאיו להשיב שבותם, כחולם חלום נבואי.

7. פשר הביטוי "כאפיקים בנגב":

נגה הראובני (מדבר ורועה במורשת ישראל עמ' 78):

כאשר יורד הגשם על הרי הנגב מתחילים המים לזרום אט אט במאות רבות של אפיקי יובלים זעירים המתנקזים לעשרות יובלים. אלה מריצים את המים בזרמים גוברים והולכים עד הגיעם אל הנחל הגדול בו הזרימה שוטפת באפיק, שרוחבו מגיע לפעמים למאות מטרים. התמונה הזאת של איסוף מי הגשמים באפיקים זעירים משטחים עצומים ומפינות שונות ורחוקות זו מזו אל זרם אחד גדול ורחב, היא היא התמונה אשר עמדה לנגד עיניו של מחבר המזמור בבקשתו לאסוף את נדחי ישראל "כאפיקים בנגב" מכל הפינות הרחוקות אשר נידחו שם.

פרופ' יהודה פליקס (טבע וארץ בתנ"ך עמ' 312-314):

...במזמורנו תוארו המדבר ואפיקיו שהתעוררו עם רדת גשמי הברכה. אפשר שהכוונה לזרמי המים האדירים שלעיתים ממלאים את אפיקי הנחלים שבנגב. באה אפוא המשאלה כי בני הגולה יעלו בהמוניהם. בלשון חז"ל מדובר על "עלייה כחומה", והכוונה כנראה לחומת מים אדירים הזורמים באין מעצור בנחלי הנגב בימות הגשמים. ברם, תמונה זו של אפיקי הנחלים שבנגב המזרימים מים, אין בה כדי להדגים את הרציפות וההמשכיות, באשר תוך זמן קצר נפסקת זרימת המים באפיקים. ומכאן כינויים של נחלי הנגב "נחלי אכזב". אפשר אפוא כי כוונת משוררנו

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

לתמונה של גשמי ברכה היוורדים על האדמה הצמאה. ואכן משמעות זו תלה בכתובנו האמורא ר' יוחנן בקבעו (תענית ח) "א"ר יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוץ גלויות, שנאמר "שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב".

דרור אידר, קונצרטו לשיטפון ומדבר (בעקבות השיטפונות של שנת תש"ע, 2010, ברשת)

משורר התהלים גדל בארץ וכנראה הכיר את אפיקי הנגב היטב. לא לחינם הוא ביקש להשיב את שיבת ציון "כאפיקים בנגב". מי שראה את המחזות המדהימים שאירעו השבוע בנגב לא נדרש לפרשנות כדי להבין את המשורר המקראי. הוא ייחל לא ללחלוחית, גם לא לזרם מים, אלא ל"אפיקים בנגב", שמשך שנים עמדו בשיממונם וצחיחותם, ואז משום מקום הוצפו בשיטפון עצום שמילא את המדבר בנוזל החיים היקר מכול, ושאריו יציץ ויפרח ויוריק, ויוכל לשמש מקום יישוב לבני אדם.

האם לא כך אירע לנו עם קום המדינה, שעה שבזמן מועט הכפלנו ושילשנו את אוכלוסיית המדינה בזרם כביר של עולים?

אבל גם סכנה יש בברכה המרובה הזאת. חלום שיבת ציון צופן בחובו גם סכנות ובעקביו של הזרם הנוהר בחזרה אל המולדת הישנה, נסחפים כאלה המאבדים את עצמם, את כבודם ולעתים את חייהם. "הזורעים בדמעה ברינה יקצרו". הרינה הכרוכה עם הדמעה הייתה אבן יסוד בתולדות עמנו.

המראות המיוחדים בנגב אינם רק גלוית נוף. גם הטבע מלמד אותנו שיעור בענווה, בגילוי תחושת האחריות והערבות ההדדית, באמונה שגם המקום הצחיח והשומם ביותר, עשוי להתמלא בחיים, וגם, גם זה, אמונה מחודשת בחזון שיבת ציון: "הלוך ילך ובכה נושא מִשְׁךְ הזרע, בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו".

8. סיום - אברהם קריב, נימים בשירת תהילים:

הנביאים רקעו לפני עם ישראל את האופק הרחוק של אחרית הימים, ואליו היו מועדות פני העם מתוך נפתוליהם ומחשכיהם של דברי הימים. אולם הימים הרבים שלפני האחרית המקווה לא יוכלו לכלכל עצמם אך ורק בגאולה העתידה. רעבים היו גם הם לזיו מרום לחסד אלוה. את הרעבון שבטרם אחרית שיכך ספר תהילים. פסוקי תהילים היו שריון הנשמה היהודית במצוקי הגורל היהודי. הוא הוא שחרת בנשמת העם ובנשמת כל אחד ואחד מישראל – "אם אשכחך ירושלים", והוא הוא שהכריז לתוך חלל כל הדורות - "מי יתן מציון ישועת ישראל".